

Валентина МІРОШНІЧЕНКО,

доктор педагогічних наук, доцент,
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Руслан СИЧ,

кандидат педагогічних наук,
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З “ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ” ЦИКЛУ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті визначено особливості методики проведення занять з “особистої безпеки та застосування сили”. Автори розглядають зазначену методику як сукупність методів на прийомів навчання майбутніх офіцерів-прикордонників на заняттях з “ОБЗС”. Ефективність методики проведення практичних занять забезпечується якісною і всебічною їх підготовкою, яка включає такі дії: особисту підготовку педагога; вибір місця заняття; складання плану проведення заняття; підготовку курсантів; підготовку матеріально-технічного забезпечення. Автори доходять висновку, що на ефективність методики проведення занять з “особистої безпеки та застосування сили” впливає грамотне поєднання обраних методів та прийомів, а також вибір місця проведення заняття, досвід та методична майстерність викладача, готовність аудиторії до засвоєння матеріалу.

***Ключові слова:** метод, методика, майбутні офіцери-прикордонники, навчальна дисципліна, практичні заняття.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – ДПСУ) як відомчому вищому навчальному закладі Державної прикордонної служби України навчальна дисципліна “Особистої безпеки та застосування сили” (далі – ОБЗС) є складовою циклу професійної та спеціальної підготовки для основного набору курсантів за спеціальністю “Безпека державного кордону”. Метою вивчення ОБЗС є підготовка висококваліфікованих офіцерів-прикордонників до дій зі зброєю у різних ситуаціях оперативно-службової діяльності і правомірного припинення протиправних дій у складі підрозділу,

групи/прикордонного наряду та самостійно, не порушуючи чинного законодавства України, міжнародних договорів, відомчих наказів та інструкцій.

У результаті вивчення цієї навчальної дисципліни курсанти повинні:

знати: правила та процедуру застосування засобів фізичного впливу, спеціальних засобів, зброї згідно чинного законодавства та відомчих інструкцій;

вміти: практично використовувати різні способи забезпечення безпеки при виконанні повсякденних обов'язків; швидко оцінювати рівень небезпеки ситуації, реагувати на неї та приймати правильні рішення щодо застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї, використовувати при цьому різну техніку та способи; ефективно виконувати службові завдання; застосовувати заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою, до порушників законодавства України з метою припинення правопорушення та їх затримання; застосувати спеціальні засоби для захисту громадян і самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю; припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку; відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, незалежно від їх належності, або їх звільнення у разі захоплення; затримання і доставки у підрозділ або інше службове приміщення Державної прикордонної служби України осіб, які вчинили правопорушення, а також для конвоювання і утримання осіб, затриманих і взятих під варту, якщо зазначені вище особи чинять опір прикордонникам або якщо є підстави вважати, що вони можуть учинити втечу чи завдати шкоди оточуючим або собі; припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть призвести до зіткнення груп населення, а також дій, які паралізують роботу транспорту, життєдіяльності населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя і здоров'я людей; припинення опору прикордонникам та іншим особам, які виконують службові або громадські обов'язки з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю; звільнення заручників; виконуючи завдання з охорони державного кордону України, застосовувати зброю для відбиття

збройного нападу або вторгнення на територію України озброєних військових формувань або злочинних груп; припинення збройних провокацій, а також для відбиття нападу або припинення збройного опору осіб, які незаконно перетинають чи намагаються незаконно перетнути державний кордон України; захисту громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров'ю, а також звільнення заручників; відбиття нападу на прикордонника або членів його сім'ї, якщо їх життю і здоров'ю загрожує небезпека; відбиття нападу на об'єкти, приміщення та прикордонні наряди Державної прикордонної служби, а також їх звільнення у разі захоплення; затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти; затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожує життю і здоров'ю прикордоннику; зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює явну загрозу здоров'ю чи життю громадян або прикордоннику; подання сигналу тривоги або виклику допомоги; знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров'ю громадян або прикордонника; з дотриманням безпеки діяти в будь-яких нестандартних ситуаціях, що можуть виникнути у ході оперативно-службової діяльності (це є безпосередньо ті уміння, які ми визначаємо як уміння з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників);

ознайомитись: з загальними закономірностями розвитку конфліктних ситуацій (суперечок), масових безпорядків і групових порушень громадського порядку та належними діями в подібних ситуаціях; з різними рівнями опору, а також передбаченими законом діями прикордонників у відповідь; з найбільш поширеними наркотичними речовинами, наслідками їх вживання, а також особливостями наркотичної і алкогольної інтоксикації при застосуванні сили співробітниками ДПСУ при виконанні оперативно-службових обов'язків; з основними навиками комунікації, які допоможуть прикордонникам, встановлювати і підтримувати ефективні контакти з громадянами (стримування або попередження небезпеки); із загальними уявленнями про різні аспекти

стресу, причини, що його визивають, адекватні реакції, способи управління стресом, а також процесом прийняття рішень під впливом стресу; з основами психології поведінки жертви та того, хто нападає, вербальним самозахистом; роллю і впливом традицій на конфліктні ситуації (молодіжне, кримінальне середовище, фанатики, сімейні конфлікти тощо); з необхідними знаннями і навичками, що дозволять оцінити стан потерпілого, його тілесні ушкодження і можливі ускладнення, а також порядком надання першої невідкладної медичної допомоги.

Вивчення дисципліни триває з першого по четвертий курси навчання, включає теоретичні та практичні заняття за трьома етапами підготовки а саме: початкова, базова та службово-прикладна. Тому результат оволодіння майбутніми офіцерами-прикордонниками програмою “ОБЗС” багато в чому залежить від правильно підібраних методів проведення кожного заняття, від грамотного компонування та поєднання цих методів, побудови загальної методики викладання ОБЗС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Праці з дослідження окремих аспектів порушеної проблеми належать таким науковцям, як В. Андросюк (сутність безпеки у службовій діяльності) [1], А. Мірошніченко (методика формування фахових командирських компетентностей курсантів) [2], О. Торічний (методика формування військово-спеціальної компетентності курсантів) [3], та інші.

Але у прямій постановці проблема розроблення та обґрунтування методики проведення занять з “ОБЗС” не була досі предметом детального вивчення. Ця обставина обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Зокрема, О. Торічний наголошує на необхідності урахування під час формування у курсантів належного рівня військово-спеціальної компетентності таких етапів:

перехід від загальної методології до конкретної методики;

зміна абстрактного уявлення про реальності професійної діяльності офіцера-прикордонника на конкретне ознайомлення з різноманітністю їх форм; поєднання цілісного бачення професії та її окремих структурних компонентів;

взаємозв'язок принципів навчання і виховання до реальної педагогічної дії, зумовленої цими принципами [3, с. 179].

Ці та інші положення були враховані нами під час дослідження.

Метою статті є обґрунтування методики проведення занять з “ОБЗС” циклу професійної та спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що термін “метод” походить від грецького *methods*, що означає “шлях дослідження, теорія, вчення”. Метод – це засіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності. У педагогіці під поняттям наукового методу розуміється система основних підходів й засобів дослідження, що відповідають предмету і завданням цієї педагогічної науки.

Відповідно, терміном “методика” будемо позначати конкретні форми та засоби використання методів, за допомогою яких здійснюється все більш глибоке пізнання різноманітних педагогічних проблем та їх розв’язання.

У порівнянні з методологією методика вирішує тактичні питання і має своїм завданням розробку певного алгоритму дослідницької чи навчальної діяльності в конкретних умовах, з конкретним об’єктом педагогічної дійсності з використанням певної системи засобів тощо.

Таким чином, вона містить опис сукупності методів, системи прийомів і засобів, що застосовуються для досягнення вже згаданої нами раніше мети навчальної дисципліни “ОБЗС”. Методика відповідає на запитання: Як, яким способом організувати та проводити заняття?

Як переконує практика, на це питання однозначної відповіді не існує. Оскільки кожне заняття має свою мету, то і методика для кожного заняття має

бути такою, щоб ця мета була досягнута. Причому, виникає необхідність постійного оновлення методів навчання в сучасних умовах. Причинами тут є оновлення самого змісту навчальної дисципліни “ОБЗС” відповідно до сучасних викликів і загроз оперативно-службовій діяльності.

Поняття “метод навчання” є досить складним. Це обумовлено надзвичайною багатогранністю і різнобічністю того процесу, який повинна відображати ця категорія. Наприклад, Г. Ващенко присвятив цій проблемі монографічне дослідження, у якому представлено зміст загальних методів навчання і дається їх класифікація. На його думку, метод навчання – це засіб або система засобів, свідомо вживаних для досягнення тих спеціальних завдань, що має в собі навчальний процес [4].

Так, В. Онищук, В. Ягупов для визначення методу навчання використовують поняття “прийом”, який визначається як складовий компонент методу, що спрямовує курсантів на розв’язання часткових завдань: “Методи навчання – це впорядковані системи взаємопов’язаних прийомів педагогічної діяльності учнів, які спрямовані на досягнення дидактичних, виховних і розвивальних цілей” [5, с. 175].

Поняття ”метод навчання” включає в себе:

навчальну роботу викладача (викладання);

навчально-пізнавальну діяльність курсантів (учіння);

специфіку їх діяльності із досягненням цілей навчання.

Методику ми розуміємо як сукупність методів. Отже, методика навчання означає сукупність методів, способів та прийомів спільної упорядкованої, взаємопов’язаної діяльності викладача та курсантів, які спрямовані на оволодіння знаннями, навичками та уміннями, формування у них якостей, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Досить розповсюдженим у дидактиці є також поняття “прийом навчання”. Прийом навчання – це окремий крок для реалізації навчальної мети, складова частина методу чи деталь методу, тобто часткове поняття по відношенню до поняття “метод”. Прийом навчання – це окремі операції,

розумові чи практичні дії викладача або курсантів, які розкривають чи доповнюють спосіб засвоєння матеріалу, що виражає даний метод.

Слід зазначити, що методика проведення занять з “ОБЗС” складається з двох частин. Об’єктивна частина методики обумовлена тими постійними положеннями, які обов’язково присутні в будь-якій методиці, незалежно від того, який педагог її використовує, а суб’єктивна частина методики – обумовлена особистістю педагога, його творчістю, педагогічною майстерністю, індивідуально-психічними особливостями курсантів, конкретними організаційними, змістовними, методичними та матеріально-технічними обставинами. Ефективність кожної методики значною мірою залежить від суб’єктивної частини, тобто, в першу чергу, від педагогічного мистецтва, натхнення, творчості, прояву особистісного “Я” педагога у ньому та способу його застосування.

Стосовно методики проведення занять з “ОБЗС”, до її складу входять переважно практичні методи. Практичні методи навчання забезпечують формування у курсантів практичних навичок і вмінь, загартовування психіки та її розвиток. Практичні методи проведення занять можуть застосовуватись у вигляді тренувань, вправ, тренінгів, комплексних практичних робіт тощо.

Прикладом використання методу тренування є взаємодія в групі та сигнали руками. Відбувається формування вмінь з тактичної комунікації. Подаються приклади типових усних команд: “чисто” – в кімнаті відсутній правопорушник; “чисто вперед” – сигнал черговій парі курсантів про те, що вони можуть висуватися до входу в наступну кімнату. “Праворуч”, “ліворуч”, “згори”, “знизу”, “з тилу” – сигнал напарнику про те, що йому з цього напрямку загрожує небезпека. “Затримка” – військовослужбовець повідомляє напарнику про відмову своєї зброї, напарник негайно переносить вогонь в його сектор або контролює його. “Тримаю” – сигнал у відповідь напарника. “Контроль” – курсант повідомляє напарника про готовність зброї і контроль свого сектора. “Прикрий мене” – звернення до напарника. “Прикриваю” – сигнал у відповідь напарника. Використовуються типові команди жестами.

Ефективність методики проведення практичних занять забезпечується якісною і всебічною їх підготовкою, яка включає такі дії:

- особисту підготовку педагога (педагогічний досвід, педагогічна майстерність, педагогічна творчість, педагогічна імпровізація);
- вибір місця заняття (клас, навчальний майданчик, навчальна споруда);
- складання плану проведення заняття (у плані вказується мотиваційний задум: значення навчального матеріалу для надбання нових знань та навичок; для чого і чому необхідно вивчити дану тему: актуальність матеріалу (проблемність) для практичної діяльності (професійних інтересів) курсантів чи їх теоретичної підготовки; що вивчити, що засвоїти, з чим ознайомитись, яка кінцева мета майбутньої роботи тобто головні проблемні аспекти (головна проблема чи ідея), вузлові положення структура заняття; як переконати курсантів у перспективі своєї роботи (навчанні), зв'язку з раніше вивченою темою, взаємозв'язок з суміжними дисциплінами та надію в можливість якісного її виконання; огляд джерел);
- підготовку курсантів (дотримання статутного порядку, форми одягу екіпірування, наявність конспектів, ручок, різних приладів, навчальної літератури та ін., знання та дотримання заходів безпеки та правила попередження травматизму на занятті);
- підготовку матеріально-технічного забезпечення (згідно з карткою забезпечення, вказаного в тематичному плані та методичній розробці).

Наприклад, тема¹, заняття 42. Основні положення та позиції застосування гумової палиці – захист палицею від нападу. Методика проведення цього заняття передбачає використання методів пояснення, показу, вправ та тренування.

Питання 1. Життєві центри тіла людини. Рівні загрози для життя від впливу гумовою палицею на життєво важливі центри людини. Використовуються методи пояснення та показу.

Питання 2. Позиції при застосуванні гумової палиці. Захист палицею від ударів (при прямому хваті; при зворотному хваті; при хваті двома руками; підхопленням ніг). Використовуються методи показу та тренування.

Питання 3. Дії при спробі захвату і звільнення від захватів. Використовуються методи показу, вправ та тренування.

Методи, про які йдеться, відносяться до активних – засвоєння змісту навчальних програм є не лише засобом вирішення курсантами окремих завдань, а становить мету їх діяльності. До активних методів навчання належать: аналіз конкретних ситуацій; дискусія; вікторина, круглий стіл, науково-практична конференція, діалог; диспут; полеміка; проблемно-пошуковий метод; використання комп'ютерів; ігрові методи; дослідницький метод; сократична бесіда; метод мозкової атаки; метод інциденту; тренінг; брифінг; прес-конференція тощо. Проте у нашому випадку, враховуючи специфіку дисципліни “ОБЗС”, де основним видом занять є практичне заняття, необхідно враховувати, що кожен метод складається з безлічі прийомів, органічно взаємопов'язаних між собою, один і той же прийом може входити до складу різноманітних методів.

Висновок. Отже, методика проведення занять з “ОБЗС” циклу професійної та спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників передбачає використання низки методів та прийомів. На її ефективність впливає грамотне поєднання обраних методів та прийомів, а також вибір місця проведення заняття, досвід та методична майстерність викладача, готовність аудиторії до засвоєння матеріалу тощо. Детальне дослідження цих явищ може становити **перспективу** подальших наукових пошуків.

Список використаної літератури

1. Андросюк В. Г. Методологічні засади розробки професіограм та кваліфікаційних характеристик / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Г. О. Юхновець // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1996. – № 1. – С. 26–34.

2. Мірошніченко А. А. Методика формування фахових командирських компетентностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін // Молодий вчений. – 2017. – № 6 (46). – С. 251–256.

3. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія / О. В. Торічний. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. – 536 с.

4. Ващенко Г. Метод навчання / Г. Ващенко. – К., 1997. – 103 с.

5. Ягупов В. В. Педагогіка : Навчальний посібник / В. Ягупов. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.

Мирошниченко В., Сыч Р. Методика проведения занятий по "личной безопасности и применения силы" цикла профессиональной и специальной подготовки будущих офицеров-пограничников

В статье определены особенности методики проведения занятий с "личной безопасности и применения силы". Авторы рассматривают указанную методику как совокупность методов на приемов обучения будущих офицеров-пограничников на занятиях по "ОБЗС". Эффективность методики проведения практических занятий обеспечивается качественной и всесторонней их подготовкой, которая включает такие действия личную подготовку педагога; выбор места занятия; составление плана проведения занятия; подготовку курсантов; подготовку материально-технического обеспечения. Авторы приходят к выводу, что на эффективность методики проведения занятий с "личной безопасности и применения силы" влияет грамотное сочетание выбранных методов и приемов, а также выбор места проведения занятия, опыт и методическое мастерство преподавателя, готовность аудитории к усвоению материала.

Ключевые слова: метод, методика, будущие офицеры-пограничники, учебная дисциплина, практические занятия.

Miroshnichenko V., Sich R. The method of carrying out classes on "personal safety and use of force" cycle of professional and special training of future officers-border guards

The article describes the features of the methodology of conducting classes on "personal security and the use of force". The authors consider this methodology as a set of methods for teaching methods of future officers-border guards at classes with "personal safety and use of force".

The methodology of conducting classes with the "personal safety and use of force" consists of two parts. The objective part of the methodology is due to the permanent provisions that are necessarily present in any method. The subjective part of the methodology - due to the personality of the teacher, his creativity, pedagogical skills, individual-psychic characteristics of the cadets, specific organizational, informative, methodological and material and technical circumstances. The effectiveness of each technique depends to a large extent on the subjective part.

The effectiveness of the methodology of conducting practical classes is ensured by qualitative and comprehensive preparation, which includes the following actions: personal training of the teacher; choice of place of employment; drawing up a plan for conducting classes; training of cadets; preparation of material and technical support.

The authors conclude that the effectiveness of the method of conducting classes on “personal safety and use of force” is influenced by the competent combination of the chosen methods and techniques, as well as the choice of the place of conducting classes, experience and methodological skills of the teacher, readiness of the audience to master the material.

Key words: *method, methodology, future officers-frontier guards, educational discipline, practical classes.*